

Die afname in *vryheid* in demokrasieë

Nicola de Jager*

Een van die prominente vrae wat ons tydperk oorheers, is: boer demokrasie agteruit? Politieke wetenskaplikes “meet” reeds vir baie dekades “die temperatuur” van demokrasie. Die derde golf van demokratisering wat in die 1970's begin, het sterk momentum gekry in die negentigerjare. Teen die jaar 2000 is die voortdurende toename in die legitimiteit van demokrasie gevier, en op ideologiese gebied was dit nommer een. Die idees van Alexis de Tocqueville, 'n vroeë liberale demokratiese denker, het die idees van Karl Marx en sy kommunistiese manifestasies verbygesteek. Teen 2010 het die stemming egter begin verander en is dit geformuleer in terme van 'n wegkalwing van vryheid.

Die politieke wetenskaplike Samuel Huntington het reeds in die 1980's aangrypend opgemerk: “die toekoms van demokrasie hou nou verband met *vryheid* in die wêreld”. Daar is iets inherent aan die idee van demokrasie wat verwagtinge van menswaardigheid en dus vryhede wakker maak – vryheid van assosiasie, denke, geloof, godsdiens en spraak.

Hierdie is duidelik op die Afrika-kontinent. Volgens data van Afrobarometer se opname, wat die waardes en persepsies van Afrikane uit 34 lande meet, het die meerderheid (56%) die betekenis van demokrasie gekoppel aan ‘burgerlike- en persoonlike vryhede’, met die verre tweede (met 17,2%) wat meen ‘stemming / verkiesings / veelpartykompetisie’. Daar is 'n diep oproep in die mens se hart vir vryheid. Hedendaagse vergelykende politieke wetenskaplikes, Christian Welzel en Ronald Inglehart, voer aan dat “liberale demokrasie 'n manifestasie van *menslike vryheid* is”. Dus, die term demokrasie vang die verwagting van die handhawing van vryhede die beste vas wanneer dit deur ‘liberaal’ voorafgegaan word.

Liberaal demokrasie is 'n kompromis tussen twee tradisies: enersyds politieke mag verkry deur populêre deelname, en andersyds 'n beperking van hierdie mag deur aanspreeklikheid en die beskerming van vryhede. Insluitend die term ‘liberaal’, afgelei van die filosofie van klassieke liberalisme, wat erken dat dit belangrik is om arbitrêre regering te beperk en om bepaalde regte van die individu teen inbreuk van die regering te waarborg.

Die filosoof en stamvader van die klassieke liberalisme, John Locke, het vir wydverspreide vryhede gebaseer op natuurlike regte gepleit. En hierdie regte moet buite die bereik van die staat wees, vandaar die behoefte aan die private sfeer wat los is van die openbare sfeer. Die omvang van die mag van die staat en die regerende elite is dus beperk, en onderhewig aan geïnstitusioneerde wigte en teenwigte. Dit is die verskil tussen liberale demokrasieë en outoritêre politieke stelsels. In laasgenoemde is die regering ‘van bo’, met gesag wat oor 'n bevolking uitgeoefen, ongeag of hul toestemming gegee is of nie.

Outoritarisme berus op die geloof in die wysheid van gevestigde leiers; terwyl in die idees van Plato kennis moet seëvier bo getalle. Die bevolking word beskou as onderdane van wie verwag word om die staat sonder bevraagtekening te gehoorsaam, in teenstelling met burgers van 'n demokratiese stelsel wat regte het en met die verkose owerhede in gesprek kan tree.

Hoewel die behoefte aan die demokraties sowel as liberale erken moet word, help 'n onderskeiding tussen die twee om beter te ontleed waar die probleem lê. In teenstelling met monargiese opeenvolging, militêre omverwerping en geweld, het die gebruik van verkiesings om toegang tot politieke mag te hê algemeen geword. So ook stemreg vir volwassenes. In 1900 het minder as 13% van die wêreld se volwasse bevolking wettige stemreg geniet, maar teen 2019 geniet 98% stemreg (volgens V-Dem-gegewens). In die hedendaagse politiek was daar 'n toename in

verkiesingsdemokrasieë, van 17 (10%) in 1972 tot 72 (34%) in 2018. En tog is daar ook bewyse van 'n groeiende kloof tussen die regerende elite en gewone mense, 'n inbreuk op die private sfeer en die miskenning van burgerlike vryhede. In sommige gevalle, soos Rusland, is dit blatant, waar die land onder leiding van Putin na outoritarisme teruggekeer het.

In Westerse lande is dit subtieler. In Quebec in Kanada is daar 'n afname in godsdienstvryheid omdat staatsamptenare verbied word om simbole van hul godsdienste in die werkplek te dra. In die Verenigde Koninkryk en die Verenigde State het daar 'n bekruipende gekom in terme van akademiese vryheid en vryheid van spraak, waar akademici en ander, uit vrees dat hulle uitgeskuif sal word, 'gekanselleer' of nie 'n platform gegun sal word nie, self-sensuur toepas en nie bereid is om die heersende ortodoksie uit te daag nie. In Duitsland en Swede word die private gesinsfeer deur middel van wette binnegedring, wat ouers verbied om hul kinders tuis te onderrig.

Op die Afrika-kontinent is dit weer anders. Die politieke elite is bly om toegang tot mag te verkry deur middel van die verkiesingsmeganisme, maar het 'n afkeer aan institusionele kontrole van hul mag sodra hulle toegang verkry het. Daarbenewens gaan politieke mag minder oor die verteenwoordiging van die openbare belang as dit vir hulle 'n geleentheid is om by die staatstroeg te smul.

V-Dem, 'n datastel wat demokrasie in sy kompleksiteit meet, het ook opgemerk dat, in teenstelling met die groei in verkiesingsdemokrasieë, liberale demokrasieë van hul hoogtepunt van 44 (25%) in 2014 tot 39 (22%) in 2018 gedaal het. Freedom House, wat liberale demokrasie meet in terme van politieke en burgerlike vryhede, het ook in 2020 opgemerk dat daar vir die 14de agtereenvolgende jaar 'n afname in demokratiese vryhede was. Die agteruitgang is dus minder demokraties as liberaal – dit is vryheid wat bedreig word.

***Nicola de Jager is medeprofessor in die Departement Politieke Wetenskap aan die Universiteit Stellenbosch.**